

# Špilja Đutno, prilog poznavanju antičkih nekropola u špiljama <sup>1</sup>

Domagoj Perkić  
Dubrovački muzeji - Arheološki muzej, Dubrovnik



Pogled prema kraju ulazne dvorane  
Foto: Hrvoje Cvitanović

Špilja Đutno nalazi se u južnom podnožju brda Mali Družac, oko 4,5 km zapadno od Bosiljeva i 1,2 km jugoistočno od Zdihova, u Karlovačkoj županiji (PERKIĆ, RAGUŽ, OLUJIĆ, 2011). Koordinate ulaza u špilju po Gauss-Kriegeru, a u odnosu na Greenwich jesu: 55 18 595 E, 50 30 178 N, 230 Z.

Lokalno stanovništvo poznaje ju i pod nazivima Đot i Đota (JALŽIĆ et al. 2013, 72), u značenju jama, špilja, rupa, a što često nalazimo na širem području hrvatskog i slovenskog Pokuplja. Na primjer špilja Đot na brdu Lipniku u općini Netretić (BOČIĆ, KOŠPIĆ, PAHERNIK, 2010, 33).

Okolni je prostor u arheološkom smislu bogat nalazištima od eneolitičkih i brončanodobnih do kasnosrednjovjekovnih, s naglaskom na špiljska nalazišta kao što su špilja Frašće kod Velikog Jadrča (prapovijest) i špilja u Livadicama kod Liplja (prapovijest, kasni srednji vijek) (PERKIĆ 2001, 16-18) te špilje Boduli kod Hrsine (PERKIĆ 2006, 32-40). U kontekstu rimskog

razdoblja, izvan speleoloških objekata, izdvajaju se nalazi iz nekropola 1. i 2. st. kod Bosiljeva i Kraljeva Sela (BRUNŠMID 1901, 120-121; ČUČKOVIĆ 1984, 10; ČUČKOVIĆ 1986, 10, 15; GREGL 1997, 14-15).

Probna iskopavanja špilje Đutno obavljena su 1. – 12. ožujka 2010., u skladu s izdanom dozvolom nadležnoga Konzervatorskog odjela u Karlovcu. Voditelji istraživanja bili su Krešimir Raguž, dipl. arheolog, Konzervatorski odjel u Karlovcu, Uprava za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture, i Domagoj Perkić, dipl. arheolog, Uprava za zaštitu kulturne baštine. Na istraživanjima su sudjelovali dr. sc. Boris Olujić, Odsjek za povijest, Filozofski fakultet u Zagrebu, Juraj Štefančić, dipl. ing. strojarstva, Barilović, Hrvoje Cvitanović, speleolog, Karlovac, i Nataša Cvitanović, speleolog, Karlovac, članovi Speleološkoga kluba Ursus spelaeus.

Ulaz u špilju veličine oko 8 x 6 m okrenut je prema jugu. Iznad ulaza u

špilju dominira amfiteatralni stijenski odsjek visine 10 m. Nakon strmog ulaza prostor se širi u ulaznu dvoranu dimenzija 25 x 15 x 10 m. Iz ulazne dvorane kanalom dužine 20 m, a širine 8 m, ulazi se u glavnu dvoranu dimenzija 30 x 18 x 10 m. Postoji još niz manjih kanala i prostorija koje se nastavljaju ili presijecaju, pa je ukupna dužina topografski snimljenih prostora 328 m, a dubina špilje 35 m. Završna dvorana strmo se spušta prema potoku i završava u sifonu koji bi se trebao dalje istražiti. Površina špilje prekrivena je nepravilnim kamenim blokovima, kršjem, a najviše istaloženim pijeskom i muljem (BOČIĆ 1997).

U arheološkom smislu špilja je korištena najkasnije od ranoga brončanog doba pa sve do kasnoga srednjeg vijeka. U Gradski muzej Karlovac dospjeli su brojni površinski nalazi koje su donijeli speleolozi iz Speleološkoga društva Karlovac, Speleološke udruge Ursus spelaeus i Hrvatskoga biospeleološkoga društva. Površinski nalazi,

<sup>1</sup> ovaj rad posvećen je prerano preminulom Jurici Štefančiću, zaljubljeniku u kulturnu baštinu karlovačkog zavičaja i osobnom prijatelju, zahvaljujući kojemu je pronađen veliki broj arheoloških lokaliteta, a sudjelovao je i na ovdje obrađenim istraživanjima.





ulaz u špilju Đutno Foto: Hrvoje Cvitanović

uglavnom ulomci keramičkih posuda, rasprostranjeni su od ulaznog dijela kroz cijelu ulaznu dvoranu i kanal prema glavnoj dvorani. Prema takvim nalazima mogla se pretpostaviti sezonska i povremena naseljenost u prapovijesnim razdobljima, a u razdoblju nemirnoga kasnog srednjeg vijeka i turskih upada logično se može očekivati prostor zbjega.

Na osnovi nalaza srebrene rimske fibule, koju je 1997. pronašao Roman Ozimec i predao u Gradski muzej u Karlovcu, već ranije se pretpostavljalo kako je moguće riječ o nalazištu rimske nekropole u špilji (PERKIĆ 2002, 119), što su predmetna istraživanja iz 2010. i potvrdila. Međutim, pored spomenute srebrene fibule, glavni povod ovim istraživanjima bili su površinski nalazi antičkih željeznih ključeva i alatki koje je 2009. pronašao Juraj Štefančić u dnu ulazne dvorane i prvom kanalu prema glavnoj dvorani.



dio arheološke ekipe na ulazu u špilju Foto: Domagoj Perkić

Slijedom svega navedenog, sve probne sonde postavljene su u prostoru dna ulazne dvorane i prvom kanalu prema glavnoj dvorani (vidi prilog 1). Ukupno je iskopano pet sondi veličine 2 x 3 m (S-1), 2 x 2 m (S-2), 3,2 x 2 m (S 3, 3a i 3b), 2 x 1 m (S-4) i 1 x 1 m (S-5).

U sondama je nađeno svega desetak ulomaka keramičkih posuda iz rimskog razdoblja, 7 – 8 ulomaka ljudskih kostiju te 29 posebnih nalaza (metalni i koštani predmeti) (vidi prilog 2, 3). Među nalazima posebno se ističu 3 nalaza srebrnog i brončanog rimskog novca (korodirani i bit će determinirani nakon čišćenja i konzervacije koja je u tijeku), dvije koštane kockice za igru, šest željeznih ključeva, ulomci željeznih klinova, čavala, oštrice noža, zakovice s perforacijom na trnu, amorfni ulomci brončanog lima, jedna srcolika brončana kopča, brončana igla, željezne alatke (strugač – bradva, motika) i sl. Samo jedan nalaz, i to jedno

željezno koplje, bio je nešto dublje, ispod sloja antičke nekropole. Uzeta su i dva uzorka za daljnje analize u cilju egzaktnog datiranja nalazišta (jedan uzorak gara iz dubljeg sloja – vezan uz koplje i jedan uzorak kosti iz sloja nekropole). Uzorci su poslani u laboratorij Beta Analytic Inc., Miami, Florida, SAD za potrebe provođenja analize <sup>14</sup>C. Navedeni uzorak kosti iz sloja antičke nekropole datiran je u 1680. +/- 30 BP prema Conventional Radiocarbon Age, dakle u 270. AD godinu +/- 30 godina, odnosno kalibrirani datum (2sigma calibration) Cal AD 260 to 290 (Cal BP 1690 to 1660.). Dobiveni se rezultat u potpunosti podudara s datiranjem putem arheoloških nalaza, i ove i ostalih nekropola u speleološkim objektima u razdoblje oko 270 (PERKIĆ 2002, 103-131; PERKIĆ 2003, 39-49; PERKIĆ 2008, 115-133).

Uzorak gara vezan uz koplje, jedini nalaz koji je bio nešto dublje od ostalih,



čišćenje antičkog sloja u sondi S-3 Foto: Domagoj Perkić



sonda S-5 nakon čišćenja Foto: Domagoj Perkić



izvan sloja nekropole, datiran je u 1930. +/- 50 BP prema Conventional Radiocarbon Age, dakle 20. AD +/- 30 godina, odnosno kalibrirani datum (2sigma calibration) Cal BC 40 to Cal AD 210 (Cal BP 1990 to 1740.). Očito je riječ o pojedinačnom nalazu, izvan konteksta nekropole, iz nešto ranijeg razdoblja.

Slijedom navedenog, s obzirom na mikro- i makroarheološki kontekst te nađene grobne priloge, s velikom sigurnošću možemo govoriti o postojanju rimske nekropole u špilji iz druge treće četvrtine 3. st. poslije Krista.

Svi su nalazi nađeni u stratigrafskoj jedinici (SJ) 2, na dubini 7 – 12 cm od površine, odnosno kao i u ostalim špiljama gdje su otkrivene rimske nekropole, stoga možemo pretpostaviti polaganje pokojnika s njihovom popudbinom i nošnjom na samoj površini špilje. Nastali sloj sterilne špiljske gline (SJ 1) posljedica je taloženja prašine, zemlje i vode u proteklih sedamnaest stoljeća. Primjetno je da se konfiguracija špilje nije bitno promijenila od vremena sahranjivanja u antičko doba o čemu nam svjedoči tanak sloj gara i gline (SJ 2) (debljine 0,5 – 1 cm) na kojem su nađeni svi nalazi, a koji prati današnju konfiguraciju terena. Bitno je naglasiti da rijetki

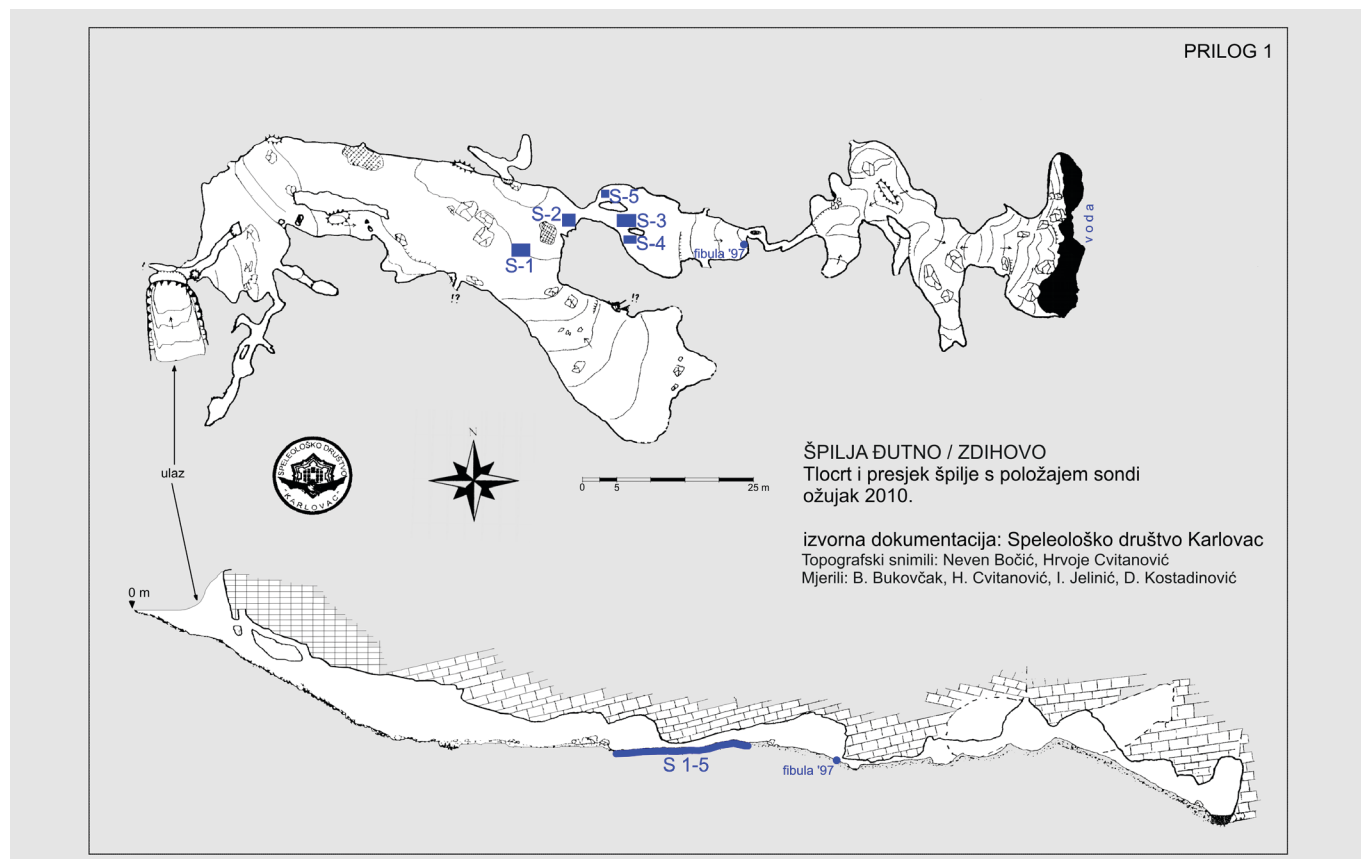


Koštana kockica za igru *in situ* Foto: Domagoj Perkić

nalazi kostiju, kao i svi ostali nalazi, nisu gorjeli, a sloj gara posljedica je osvjetljivanja (baklje) špilje prilikom sahranjivanja pokojnika. Također, svi rimskodobni nalazi na prostoru špilje koji je udaljen od ulaznog prostora uglavnom su u teško pristupačnim dijelovima.

Nedostatak veće količine ljudskih kostiju posljedica je česte uporabe špilje u kasnijim razdobljima: kasni srednji i novi vijek, vjerojatno kao

sezonsko stanište – skrovište i mjesto zbjega u vrijeme turskih prodora na ova područja. Analogija postoji i u drugim špiljama ovakva karaktera gdje je ustanovljeno identično stanje (u špiljama koje nisu posjećivane od rimskih vremena do danas nađeno je znatno više ostataka ljudskih kostiju). Možemo pretpostaviti da su kasniji posjetitelji špilje uklonili površinske nalaze ljudskih kostiju kako bi izbjegli bilo kakav doticaj s mrtvima.



Prilog 1 Tlocrt i presjek špilje Đutno s položajem sonde Osnovna dokumentacija: Speleološko društvo Karlovac, računalna obrada: Domagoj Perkić



Prilog 2 izbor arheoloških nalaza: željezni antički ključevi i koplje  
Foto i obrada: Domagoj Perkić



Prilog 3 izbor arheoloških nalaza: koštane kockice za igru, srcolika brončana kopča i brončana igla Foto i obrada: Domagoj Perkić

Na osnovi navedenog možemo zaključiti kako je potvrđena pretpostavka o postojanju rimske nekropole u špilji Đutno čime se i ova špilja, zajedno s Bubijevom jamom kod Barilovića, Markovom špiljom u Mateškom Selu, Jopičevom špiljom kod Krnjaka i špiljom Lipa u Protulipi, uklapa u rijetka nalazišta ovakva karaktera i predstavlja devijaciju u pogrebnom ritualu rimskog razdoblja (PERKIĆ 2002, 103-131; PERKIĆ 2003, 39-49; PERKIĆ 2008, 115-133). O razlozima takve devijacije u samo jednome vremenskom razdoblju (treća četvrtina 3. st. posl. Kr.) u više se navrata govorilo kod objave spomenutih špilja. Iako zasad to nije moguće egzaktno i dokazati, najizglednija je pretpostavka o posljedicama epidemije kuge (tzv. Ciprijanova kuga) koja je poharala cijelo tadašnje Rimsko Carstvo i nepitno zahvatila i ove prostore. Kugu na prostorima Ilirika spominje i opisuje bizantski povjesničar Zosim, u djelu *Historia Nova*, pisanom između 498. i 518. (*Historia Nova* I, 26, 37, 46.) (GOFFART, 1971 412-441; GRAČANIN 2005, 291), a o kugi u Panoniji najbolje svjedoči podatak kako je i sam car Klaudije II. 270. godine umro od kuge u Sirmiju (LITTLE 2007, 4; SCARRE 1995, 183; WILLIAMS 1962, 111; VEH 2001, 63).

Ovdje se termin kuga koristi kao općeniti pojam smrtonosne epidemije izvjesne zarazne bolesti, a ne kao prava kuga uzrokovana bacilom *Yersinia pestis* – nazvan po istraživaču Aleksandru Yersinu koji je napravio i prvi serum protiv kuge između 1894. i 1897. (LITTLE 2007, 5-6). Prema nekim autorima, kuge iz 2. i 3. st. zapravo su epidemije velikih boginja (SALLARES 2002, 124, 198, 272). Osnovni povijesni izvor za zaraznu bolest koja je poharala cijelo Rimsko Carstvo između 250. i 270. poslije Krista dva su djela kršćanskog biskupa iz Kartage – Ciprijana: Ciprijanova pisma Demetriju (u kojima se među ostalim spominje i opisuje kuga) (HEKSTER 2008, 130-134) i njegovu krucijalnom djelu *De mortalite* (CARTWRIGHT, BIDDISS 2006, 20-21; D'IRSAY, 1930, 534-535). Stoga se ova zarazna bolest najčešće naziva Ciprijanova kuga. Opće je prihvaćeno da je *De mortalite* pisan u Kartagi ne kasnije od ljeta 252. premda je prema drugim autorima vjerojatnije kako je riječ o sredini 253. (SCOURFIELD 1996, 23).

Jedna od inače osnovnih karakteristika nekropola nastalih kao posljedica epidemija (bez obzira na to kojih epidemija i u kojemu razdoblju) jest da sadržavaju grobove iz relativno

kratkoga vremenskog razdoblja i često na položajima koji odudaraju od uvriježenih za izvjesni prostor i vrijeme (ANTOINE 2008, 108). Kod predmetnih nekropola u speleološkim objektima identična je situacija – sahranjivanje u kratkom razdoblju treće četvrtine 3. st., na mjestima koja nisu uvriježena za to razdoblje, dakle ni prije ni poslije, nego u doba epidemije kuge.

Razdoblje treće četvrtine 3. st. poslije Krista jedno je od težih i nesretnijih u povijesti Rimskog Carstva, i usudili bismo se reći da predstavlja početke kasne antike. Došlo je do političke, gospodarske i vojne krize, a usto, gotovo je cijelo Carstvo pogodila epidemija kuge. Vrlo se često koristi i termin takozvane „krize trećeg stoljeća“ koji se odnosi na cijelo 3. st. poslije Krista, ali posebice na njegovu sredinu i drugu polovicu – kriza koja nas je uvela u kraj principata i uvela u početke Dioklecijanova dominata (HEKSTER, KLEIJN, SLOOTJES 2007, 3; SOUTHERN 2001, 13).

Na primjeru špilje Đutno, kao i drugih špilja u istom kontekstu rimskodobnih nekropola u speleološkim objektima, vidjeli smo odraz sveobuhvatnih događaja u Rimskom Carstvu na jednome manjem, ali ne i manje vrijednom, lokalnom, području karlovačkoga kraja.





Speleolog na kraju ulaznog sipara Foto: Hrvoje Cvitanović

#### Literatura:

Antoine, 2008. Daniel Antoine, The Archaeology of „Plague”, U: Pestilential Complexities: Understanding Medieval Plague (ed. V. Nutton), Medical History, Supplement No. 27., London 2008, 101-114.

Bočić, 1997. Neven Bočić, Speleomorfologija špilje Đutno, Deplijan izložbe Suradnja speleološkog društva i Gradskog muzeja Karlovac, Karlovac, 1997.

Bočić, Košpić, Pahernik, 2010. Neven Bočić, Nenad Košpić, Mladen Pahernik, Morfogeneza površinskih i podzemnih krških oblika na području brdskog uzvišenja Lipnik, Prvi hrvatski speleološki kongres s međunarodnim sudjelovanjem, Sažeci radova, Zagreb, 2010, 33.

Brunšmid, 1901. Josip Brunšmid, Arheološke bilješke iz Panonije i Dalmacije IV, VHAD n.s. V, Zagreb, 1901, 87-168.

Cartwright, Biddiss, 2006. Frederick F. Cartwright, Michael Biddiss, Bolest i povijest, Zagreb, 2006.

Čučković, 1984. Lazo Čučković, Arheološka karta zajednice općina

Karlovac, Karlovac 1984.

Čučković, 1986. Lazo Čučković, Arheološka topografija karlovačke regije, IzdHAD-a 10, Zagreb 1986, 9-17.

D'Irsay, 1930. Stephen D'Irsay, Christian Medicine and science in the third century, The Journal of Religion Vol. 10, No. 4, 1930, 515-544.

Goffart, 1971. Walter Goffart, Zosimus, The First Historian of Rome's Fall, The American Historical Review Vol. 76, No. 2, 1971, 412-441.

Gračanin, 2005. Hrvoje Gračanin, Illyricum of the 2nd and 3rd centuries AD in the works of Latin and Greek Historians, U: Illyrica antiqua (ed. M. Sanader), Zagreb, 2005, 287-298.

Gregl, 1997. Zoran Gregl, Rimske nekropole sjeverne Hrvatske, Zagreb, 1997.

Hekster, 2008. Olivier Hekster, Rome and its Empire AD 193 – 284, Edinburgh, 2008.

Hekster, Kleijn, Sloopjes, 2007. Olivier Hekster, Gerda de Kleijn, Daniëlle Sloopjes, Introduction, U: Crises and the Roman Empire, Boston, 2007, 1-10.

Jalžić et al., 2013. Branko Jalžić et al., Atlas tipskih špiljskih lokaliteta faune Republike Hrvatske, Svezak 2, Zagreb, 2013.

Little, 2007. Lester K. Little, Life and afterlife of the first plague pandemic, U: Plague and the end of Antiquity, Cambridge university press, Cambridge, 2007, 3-33.

Perkić, 2001. Domagoj Perkić, Špilja Frašće, Speleo'zin 14, Karlovac, 2001, 16-18.

Perkić, 2002. Domagoj Perkić, Grad mrtvih u Bubijevoj jami kod Barilovića, Histria antiqua 8, Pula, 2002., 103-131.

Perkić, 2003. Domagoj Perkić, Antičke nekropole u špiljama kao posebnost kordunskog područja, Subteranea Croatica 1, Karlovac, 2003., 39-49.

Perkić, 2006. Domagoj Perkić, Arheološka iskopavanja špilja u Bodulima kod Hrsine, Subteranea Croatica 6, 2006, 32 – 40.

Perkić, 2008. Domagoj Perkić, Nova nalazišta antičkih nekropola u špiljama na području Korduna, Povijest u kršu, Zbornik projekta „Naselja i komunikacije u kontekstu veza



jadranskog priobalja i unutrašnjosti u prapovijesti i antici", ALPIUM ILLYRICARUM STUDIA VOL. I, Zagreb, 2008., 115-133.

Perkić, Raguž, Olujić, 2011. Arheološko nalazište u špilji Đutno, Hrvatski arheološki godišnjak 8/2011, Zagreb, (u tisku).

Sallares, 2002. Rober Sallares, Malaria and Rome, A history of malaria in ancient Italy, Oxford, 2002.

Scarre, 1995. Chris Scarre, Chronicle of the Roman Emperors, London, 1995.

Scourfield, 1996. J. H. D. Scourfield, The De mortalitate of Cyprian: Consolation and context, Vigiliae Christianae Vol. 50, No. 1, 1996, 12-41.

Southern, 2001. Patricia Southern, The Roman Empire from Severus to Constantine, New York and London, 2001.



Kanal ispod ulaznog sipara Foto: Hrvoje Cvitanović

Veh, 2001. Otto Veh, Leksikon rimskih careva, Od Augusta do Justinijana I, 27. pr. Kr. - 565. posl. Kr., Jastrebarsko, 2001.

Williams, 1962. E. Watson Williams, The End of an Epoch, Greece and Rome, Second series vol IX, No. 2, Cambridge, 1962, 109-125.

### Đutno Cave, a contribution to the knowledge of an ancient necropolis in a cave

Đutno Cave is located in Karlovac County in Bosiljevo Municipality. It is registered as an archaeological site because of its numerous surface finds dating back to the Early Bronze Age, including Roman and Late Middle Age finds. However, the discovery of Roman iron keys and tools, in addition to the previously known find of a silver fibula, led to the correct assumption of the presence of a Roman Necropolis in the cave.

Therefore, in March 2010 five archaeological test probes were excavated in the area where the entrance chamber merges into the first passage and the main chamber, approximately 70 meters from the entrance. Only ten fragments of ceramic dishes from the Roman period were found in the test probe, along with several fragments of human bones and 29 special finds (metal and bone objects).

Among the finds are three items of silver and bronze Roman money (corroded and which will be identified after cleaning and conservation now in progress). Other finds included, two bone game cubes, six iron keys, one iron spear, fragments of iron bolts, nails, knife blades, bolts with perforations on thorn, fragments of amphora from the Bronze Age, one heart shaped bronze buckle, bronze needle, iron tools (scrapers, hoes) etc.

The samples taken for C-14 analysis have dated the single archaeological layer to 270 AD, +/- 30 years, or in calibrated dates (2 sigma calibration) Cal AD 260 to 290 (Cal BP 1690 to 1660). The results of C-14 analysis confirm the dating of the archaeological finds, not only for this cave but for other necropolis in caves during 270 AD.

After comparing the considerable micro and macro archaeological finds it is possible, with great certainty, to talk of the existence of another Roman necropolis inside a cave, probably from the third quarter of the 3rd century AD.

As in other caves, the deceased were left on the surface, without additional burying, which led to destruction of almost all the human bones due to subsequent cave use. In all its segments, from an archaeological point of view, Đutno Cave fits the description of a unique locality and demonstrates a deviation in the funeral rituals of the Roman period.

There has been more discussion on the possible reasons for such deviation in only one other period in time (third quarter of 3rd century AD) described in publications relating to other caves. Although it is still not possible to prove it, the most likely reason for the necropolis is a plague epidemic, the so called Ciprijan's plague, which spread over the entire then Roman empire and was without a doubt present in these areas. This shows us a reflection of comprehensive events in the Roman empire in a smaller, but no less valuable, area of Karlovac County.